

Bilâd-ı selâse kadılarının resmî kadılık daireleri olmayıp oturdukları evlerin bir kısmını bu işe ayırırlardı. Kâtip ve diğer görevliler konağa giderler ve divanhâne kısmında çalışırlardı. Kadı değiştiğinde ise yeni kadının konağına devam ederlerdi. Ancak bu yerin o kadılığın sırnları içinde olması gerekirdi.

Bilâd-ı selâse kadılıklarına ait defterler bugün elde mevcut sicillerin en eskilerindedir ve arada bazı boşluklar bulunmakla birlikte günümüze kadar gayet mükemmel şekilde gelebilmişlerdir. Bunlardan Üsküdar mahkemesinin 919-1342 (1513-1923) yıllarına ait 801, Galata mahkemesinin 900-1342 (1495-1923) yıllarına ait 1040, Eyûp kadılığının ise 978-1342 (1570-1923) yıllarına ait 629 defteri (şer'iyye sicili) bulunmaktadır.

"İstanbul ve bilâd-ı selâse" tabiri yerleşmiş resmî bir tabir olarak XX. yüzyıl başlarına kadar çok sık kullanılmış olmakla birlikte İstanbul, Edirne ve Bursa kadılıklarını içine alan "bilâd-ı selâse" tabiri nâdir olarak kullanılmış ve fazla yaygınlık kazanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 10159, s. 10-11; Uzunçarşılı, Merkez-Bahriye, s. 140; a.mlf., İlmîye Teşkilâtı, s. 46, 95, 99, 100; Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983, s. 10, 17, 26, 34-37; R. Ekrem Koçu, "Bilâdi Selâse, Bilâdi Selâse Kadıları, Kadılıkları", İst.A, V, 2764-2765.

MEHMET İPŞİRLİ

BİLÂDÜLCERİD

(bk. CERİD).

BİLÂL-i HABEŞİ

(بلال الحبشي)

Ebû Abdillâh

(Ebû Abdilkerîm veya Ebû Amr)

Bilâl b. Rebâh

(ö. 20/641)

Hz. Peygamber'in ilk müezzini olan sahâbî.

Hicretten kırk yıl kadar önce (581 civarı) Habeş asıllı bir köle olarak Arabistan'ın batı tarafındaki Serât'ta veya Mekke'de Cumah kabilesi içinde dünyaya geldi. Babası Rebâh ve müslüman olduğu için çeşitli işkencelere mâruz kalan annesi Hamâme de köle idi. Annesine nisbetle İbn Hamâme diye de anılan Bilâl İslâmiyet'i Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla kabul etti.

Bilâl-i Habeşî'yi Kâbe'de ezan okurken gösteren bir minyatür (Stijer-i Nebî, TSMK, Hazine, nr. 1222, II, vr. 263*)

Bilâl, Benî Cumah'tan adı bilinmeyen birinin veya daha yaygın olan rivayete göre aynı kabileden Ümeyye b. Halef'in kölesi idi. Mekke'de müslüman olduğunu açıkça söyleyen ilk yedi kişiden biri olduğu için Ümeyye b. Halef öyle vakitlerinde onu kızgın güneş altında sırt üstü yatırır, büyük bir kaya parçasını göğsü üzerine koydurur, sonra da İslâmiyet'ten vazgeçerek Lât ve Uzzâ'ya tapmaya zorlardı. Fakat o her defasında, "Rabbim Allah'tır; O birdir" diyerek bu dayanılmaz işkenceye imanıyla göğüs gererdi. Hz. Peygamber onun bu şekilde işkence görmesine son derecede üzüldü. Hz. Ebû Bekir müslüman olmayan güçlü siyahî bir köleyi vererek Bilâl'i Ümeyye b. Halef'in elinden kurtardı ve âzat etti. Bazı rivayetlerde onu para ile satın alıp âzat ettiği de zikredilir. Hz. Ömer bu olaya işaretler, "Ebû Bekir efendimizdir; efendimizi (Bilâl'i) âzat etmiştir" derdi (Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebî", 23).

Hz. Peygamber, Bilâl'i Mekke'de Ubeyde b. Hâris ile, Medine'ye hicretten sonra da Ebû Ruveyha Abdullah b. Abdurrahman el-Has'amî ile kardeş yaptı. Medine'nin havasına alışamayan bazı sahâbîler gibi Hz. Ebû Bekir ile Bilâl'in de hastalandıkları, Mekke'ye duydukları derin hasretle şiirler söyledikleri hadis kitaplarında zikredilir.

Bilâl-i Habeşî hicretin 1. yılında Hz. Peygamber'in öğrettiği ezanı onun emriyle ilk defa okumakla meşhur oldu ve hayatı boyunca hizada ve seferde Hz. Peygamber'in müezziniliğini yaptı. Sabah ezanını çok erken okuyan Bilâl'in bu ezana, "es-Salâtü hayrün mine'n-nevm" (Namaz uykudan hayırlıdır) ibaresini eklemesi Hz. Peygamber'i memnun etti ve bunu her sabah ezanında tekrarlamasına izin verdi. Bilâl başta Bedir olmak üzere Hz. Peygamber'in bütün gazvelerine katıldı. Bedir'de esir alınan Ümeyye b. Halef'i

görünce, "İşte küfrün başı! Eğer o kurtulursa ben ölürüm" diyerek onun öldürülmesini sağladı. Mekke'nin fethedildiği gün Hz. Peygamber ile Kâbe'nin içine girdi ve Resûlullah'ın emri üzerine Kâbe'nin damına çıkarak fetih ezanını okudu. Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içinde soldaki iki direk arasında iki rekât namaz kıldığını rivayet eden de odur (Buhârî, "Şalât", 30).

Bilâl-i Habeşî hayatı boyunca Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmadı, Vedâ haccında da bulundu. Onun abdest suyunu temin etmek, sûtrec olarak kullandığı harbeyi taşımak, şahsî ihtiyaçlarını karşılamak, savaşta özellikle geceleri korunmasını, gündüzleri ise gölgenmesini sağlamak, yemek hazırlamak, beytümâl işlerine bakmak, Hz. Peygamber'in emriyle bazı ödemeler yapmak, elçileri ağırlamak, seriyye kumandanlarına sancak vermek, Resûl-i Ekrem'in emirlerini halka duyurmak, kadın esirleri muhafaza etmek gibi işlerde görev almıştır.

Yaygın olan rivayetlere göre Bilâl-i Habeşî Hz. Peygamber'in vefatından sonra ezan okumamıştır. Hz. Peygamber'in kendisine, "Ey Bilâl! Allah yolunda cihadın daha faziletli bir amel yoktur" dediğini hatırlatıp cihad için Suriye'ye gitmek üzere Hz. Ebû Bekir'den izin istemiş, ancak halifenin ısrarı üzerine Medine'de kalmış, Hz. Ömer halife olunca Medine'den ayrılarak Suriye'de birçok şehir ve bölgenin fethine iştirak etmiştir.

Hz. Ömer Suriye'de Şam divanını tedvin ederken Bilâl'in isteği üzerine onu ve diğer Habeşliler'i, Ebû Ruveyha'nın kabilesi olan Has'amîliler'la birlikte aynı divan defterine yazdırdı. Bazı müslümanlar Bilâl'in ezan okuması için halifeye müracaat ettiler; halifenin isteği üzerine Bilâl Suriye'de bir defa ezan okudu ve dinleyenleri ağılattı.

Bilâl-i Habeşî altmış küsur yaşında Dımaşk'ta (veya Halep yahut Dâreyyâ'da) vefat etti ve Bâbüssağır'deki kabristana defnedildi. Bilâl-i Habeşî'nin nesli devam etmedi. Kaynaklarda hanımı ve çocukları hakkında bilgi bulunmamakta,

Bilâl-i Habeşî Mescidi - Tarsus

sadece Hâlid adlı bir erkek ve Gufre (Gufeyre) adlı bir kız kardeşi olduğu zikredilmektedir.

Uzun boylu, zayıf ve kuru yüzlü, kamburca, gür ve kır saçlı, siyah tenli idi. Bir defasında Hz. Peygamber ona, "Bu gece cennette, önümde senin pabuçlarının tıktırtısını duydum" diyerek kendisinin cennetlik olduğunu müjdelemiş ve hangi ameli sebebiyle bu dereceyi elde etmiş olabileceğini sormuştu. O da her abdest aldıktan sonra "Allah Teâlâ'nın nasip ettiği kadar" nafilâ namaz kılma âdetinden söz etmişti (Buhârî, "Tehec-cüd", 17; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 108).

Bilâl-i Habeşî'den hadis rivayet edenler arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Üsâme b. Zeyd, Abdullah b. Ömer ve Berâ b. Âzib gibi bazı meşhur sahâbilerle Ebû İdrîs el-Havlânî, Saîd b. Müseyyeb ve İbn Ebû Leylâ gibi tâbiîler bulunmaktadır. Onun rivayet ettiği kırk dört hadisten ikisi Buhârî'de, biri Müslim'de, bir tanesi de her ikisinde yer almıştır. Ebû Ali ez-Za'ferânî'nin, Bilâl'in *merfû** olarak rivayet ettiği bazı hadisleri derlediği *Müsnedü Bilâl* adlı risâlesi *Mecmû'atü'l-buhûsî'l-İslâmiyye*'de (XIV, s. 227-243) yayımlanmıştır. Kamboçya'da ve Endonezya'nın bazı bölgelerinde müezzinlere "Bilâl" veya "Bilâl-i gayr-i Habeşî" denilir. Amerika'daki bazı zenci müslümanlar da, kendilerine "Bilâliîler" mânâsında «The Bilalians» derler; ayrıca bu isimle bir de gazete çıkarmaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Şalât", 17, 30, "Tehec-cüd", 17, "Fezâ'ilü'l-Medîne", 12, "Merçâ", 8, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 23; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 108; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 151, 155, 400; II, 497, 582, 645, 673-674, 711-712, 737-738, 833-835, 846; III, 944-945, 1014, 1015, 1017-1018, 1102; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 317-318, 506-507, 509, 588-589, 632, 682; II, 340, 413, 632; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 246-248, 290, 294, 298, 311, 323, 356; II, 74, 136-137, 177; III, 51, 232-239; VII, 385-386; Halîfe b. Hayyât, *Târîh* (Zekkâr), I, 77; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 186-187; Belâzürî, *Ensâb*, I, 184-193, 526-528, 530; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1326-1327, 2594; İbn Abdülber, *el-İst'âb* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1969, I, 178-182; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, Kahire 1285-87, I, 206-209; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, I, 347-360; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 165; IV, 274; M. Ali Kettani, *Muslim Minorities in the World Today*, London 1986, s. 149; Ebû Ali Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî, "Müsnedü Bilâl R. A." (nşr. Ebû Abdurrahman b. Akîl), *Mecmû'atü'l-buhûsî'l-İslâmiyye*, XIV, Riyad 1405-1406, s. 227-243; Fr. Buhl, "Bilâl", *IA*, II, 610-611; W. 'Arafat, "Bilâl b. Rabâh", *EI*² (Fr.), I, 1251.

MUSTAFA FAYDA

BİLÂL b. HÂRİS

(بلال بن الحارث)

Ebû Abdurrahmân Bilâl
b. Hâris b. Usm b. Saîd el-Müzenî
(ö. 60/680)

Sahâbî.

Hicretin beşinci yılında Müzeyne elçileriyle birlikte Hz. Peygamber'e gelen Bilâl, Medine ile Mekke arasındaki el-Eş'ar'da ikamet etmekteydi. Hz. Peygamber kendisine sel sularının yarıp genişlettiği su yatağını (Akîku'l-Medîne) *iktâ** etti ve onu savaşlarda kullanılan atlarla develerin yaylağı olan Müzeyne kabilesinin sınırları içindeki Nakî' adlı otlığı korumakla görevlendirdi. İyi bir binici olan Bilâl, Nakî'de yapılan bir yarışmada Hz. Peygamber'in devesini koşturdu ve yarışı kazandı. Dümetülcend Seferi'ne katıldı. Hz. Peygamber onu, Mekke fethi öncesinde ramazan ayında Medine'ye gelmelerini temin etmek üzere Müzeyne kabilesine haberci olarak gönderdi. Mekke fethine 1000 kişilik bir kuvvetle katılan Müzeyneliler'in üç sancaktarından biri Bilâl idi. Daha sonraları Kâdisiye (636) ve İfrîkiyye savaşlarına da (647-648) katıldı ve yine Müzeyne kabilesinin sancaktarlığını yaptı.

Son yıllarını Basra'da geçiren Bilâl seksen yaşlarında vefat etti.

Kendisinden oğlu Hâris ile Alkame b. Vakkâs hadis rivayet etmişlerdir. Rivayetleri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i ile (III, 469) İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'in sahihlerinde ve bazı sünen kitaplarında yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 469; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 276; II, 425-426, 571, 799, 800, 820; III, 896, 1014, 1029; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 272; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 106-107; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 298; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 301-303; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 242; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 164.

İSMAİL L. ÇAKAN

BİLÂL b. SA'D

(بلال بن سعد)

Ebû Amr Bilâl b. Sa'd
b. Temîm es-Sekûnî ed-Dimaşki
(ö. 110/728 [?])

Tâbiîn nesli âbid, zâhid ve muhaddislerinden.

Dimaşk'ta doğdu ve orada yetişti. Sahâbî olan babası Sa'd b. Temîm'i Hz. Peygamber'in okşayıp dua ettiği rivayet edilmektedir. Bilâl'in hayatı hakkında fazla

bilgi yoktur. Bütün ilk zâhidler gibi hüznü neşesine galip bir kişi idi. Bu sebeple kaynakların çoğunda kendisinden "Dimaşk halkının Hasan-ı Basrî'si" diye söz edilir. Ayrıca gür ve güzel sesi, etkili vazalarıyla tanınmıştır. Dimaşk'ta imamlık ve vâzlık yapardı. Namaz için tekbir aldığı sesinin şehrin çevre köylerinden duyulduğu rivayet edilir. Evzâî, "Ben Bilâl b. Sa'd'ın vâzını dinledim; ondan daha etkili konuşan bir vâiz duymadım" der (bk. Ebû Nuaym, V, 222). Vâaz ve nasihatlarında özellikle Kitap ve Sünnet'e bağlılık, ibadetin önemi, cehennem korkusu, ihlâs ve samimiyet, ölüm kaygısı, zühd ve kanaat gibi konulara ağırlık verir, vâazlarını kıssalarla da süslerdi. Bu sebeple kaynaklarda "kassâs" diye de anılır.

Bilâl b. Sa'd dinî konularda re'y* e şiddetle karşı çıkmıştır. Ebû Nuaym onun, "Bir zamanlar insanların birbirlerini namaz, oruç, zekât, hayır yapma, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma gibi sâlih amellere özendirdiklerini görmüştüm. Şimdi onlar birbirlerini re'ye teşvik ediyorlar" dediğini nakleder (*Hilye*, V, 224). Ancak o re'yî, "Allah'ın kitabını ve Peygamber'in sünnetini bırakarak kendi görüşüne göre amel etmek" şeklinde tarif ederek (*a.g.e.*, V, 229) karşı olduğu re'yin, dinî konularla ilgili hususlarda Kur'an ve Sünnet'e aykırı şekilde şahsî görüşlere önem vermek olduğunu tasrih etmiştir.

İbn Sa'd, İbn Hibbân gibi münekkitler Bilâl b. Sa'd'ın *sîka** bir râvi olduğunu kaydederler. Babasından başka Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Ebû'd-Derdâ ve Muâviye gibi sahâbilerden hadis nakletmiş, kendisinden de Evzâî, Abdullah b. Alâ b. Zebr, Abdurrahman b. Yazîd b. Câbir ile Saîd b. Abdülâzîz az sayıda hadis rivayet etmişlerdir.

Kaynaklarda herhangi bir eserine rastlanmamakla birlikte tabakat kitaplarında ona isnat edilen nasihat ve mev'iza türünden sözler geniş yer tutar.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 461; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 108; *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 398; Ebû Nuaym, *Hilye*, V, 221-234; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Kuşşâs ve'l-müzekkirîn* (nşr. ve trc. M. L. Swartz), Beyrut 1986, s. 84-85; İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dimaşk*, V, 268-273; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV, 291-296; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, V, 90-92; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 48-49.

HASAN KÂMİL YILMAZ